

demokratikus átalakulást, vissza akarják venni a szegény, nincstelen parasztoktól a számukra kiosztott földterületeket. A katolikus egyház és a pártok közötti viszony erősen megromlott Mindszenty 1945. október 18-i (választások előtti) körlevele nyomán, melyben az egyházfő újabb „totális zsarnokság” kialakulásának veszélyére hívta fel a figyelmet.

Ki tartja el az iskolákat?

Az elmaradhatatlan államsegély ellenére is a felekezeti oktatás „rentábilisabb” volt állami társánál. Pénzes Baldwin adatokkal bizonyította az új Ember hasábjain, hogy az egyházi oktatás gazdaságosabb, mint az oktatás teljes államosítása lenne. Szerinte az állami fenntartású népiskolákra évente 34,7 millió forintot költöttek, míg az egyháziakra 30,8 milliót. (A hazai népiskolákból ekkor 2907 – kb. 40% – katolikus fenntartású, s összesen 65%-ot tett ki a felekezeti népiskolák aránya.) Hasonlóképpen kevesebbet költöttek az egyházi gimnáziumokra, polgárikra, óvónőképzőkre és egyéb oktatási intézményekre is. A szerző a dologi kiadások alacsonyabb szintjével, a szerzetesek illetményének a fenntartásra való fordításával, ill. a tanerők gazdaságosabb megoszlásával magyarázta a kedvezőbb gazdasági adatokat. Szerinte az iskolák államosítása katasztrófális helyzetbe hozná az államháztartást, hiszen csupán fenntartásuk 84,8 millió forint költségvetési többletet igényelne.

1946 őszén „sajtócsata” bontakozott ki a Szabad Nép és az Új Ember között, miután az egyház újra és újra felpanaszolta, hogy elmaradt a földreform idején beígért kárpótlás. Előkerült a sokat ismételt vád: „Az egyházi iskolákat az állam tartja el, anélkül, hogy komoly beleszólása lenne az oktatásba.” Az Új Ember válaszában az állami költségvetés forrására utalt: „A többi állampolgárral katolikusok is fizetnek adót.” Tehát – vagyontukat veszítve – nekik is részesedniük kell az újraelosztásból. Ez a részesedés azonban töredéke elvesztett vagyonnak.

A Szabad Nép még aznapi számában (1946. november 3.) megismételte vádjait: az állam tartja el az egyházi iskolákat, az a bizonyos „segély” szerintük 60 millió forintot tesz ki.

Az iskolák fenntartásának nehézségeit fokozta az 1945 augusztusában megjelent kormányrendelet, amely kötelezővé tette minden fenntartó számára a 8 osztályos általános iskola kiépítését. Mindszenty hercegprímás tiltakozása 1945. október 2-án a miniszterelnök felé – mely szerint ez a rendelet csorbítja az

Javaslat Vanyó Tihamér doktori téziseinek elbírálására*

Vanyó Tihamér a magyarországi egyháztörténet-írás doyenje és egyben legkiemelkedőbb művelője. 1905. március 8-án született, iskoláit a kassai premonstreieknél, majd a budapesti kegyesrendieknél végezte. A Szent Benedek rendbe lépett és elvégezte a rend hittudományi és tanárképző főiskoláját. Ezután tanári alap- és szakvizsgát tett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1928-ban doktorált a bölcsészeti karon és 1929-ben szerezte meg tanári oklevelét. 1930-tól 1950-ig a pannonhalmi Szent Gellért Tanárképző Főiskola rendes tanára, majd 1950-től 1965-ig, nyugalomba vonulásáig a bencés főgimnáziumban tanított. 1993-ban Eötvös-koszorúval tüntették ki. A 90. évében élő szerzetes tanár tudományos munkásságának főbb területei:

1. A 16–18. század magyarországi egyháztörténete.
2. Az egyháztörténet elméleti és módszertani kérdései.
3. A magyar katolikus egyház történetének külföldi forrásai és azok leírása.

1. Vanyó Tihamér az 1920-as évek végétől foglalkozik a 16–17. századi katolikus egyház történelmével. Első könyve (1928) Sopron megye 17. századi katolikus iskolázásával foglalkozik. Szemben a korábbi katolikus történetírással, amely kutatásaiban a hangsúlyt a főiskolákra helyezte, Vanyó munkája most az alsó iskolázás, az ún. katolikus kisiskolázás helyzetével foglalkozik. Impozáns helyi forrásokkal vizsgálja az iskola tananyagát, a résztvevőket. Munkássága során feltárulkozik a katolikus egyház jelenléte a mindennapi életben, kihatása a népi hitéletre, a társadalom mentalitására, általános műveltségére. 1928–1933 közötti, más megyék forrásanyagára is kiterjeszkedő munkái új beállítással helyezik a katolikus egyházat. A korábbi történeti irodalomban a felső műveltségben és az arisztokráciában működő egyház jelent meg, mintegy szembe is állítva a társadalom alsó rétegeiben előretörő protestáns, elsősorban református egyházzal. Vanyó munkái megmutatják a katolikus alsópapság és a szerzetesek tanító „közművelő” munkáját az általános és a magyar nyelvű közműveltség kibontakoztatása érdekében. – Vanyó 18. századdal foglalkozó tanulmányai is új színben mutatják be a katolikus egyház szerepét nemzetünk történelmében. A korábbi történetírás – és sajnos többnyire a mai, a korszakkal foglalkozó munkák is – egyik oldalról a konzervatív katolikus egyházat, másik oldalról a felvilágosult abszolutista II. József progresszív tevékenységét állítják elének. Vanyó ezzel szemben rámutat: a felvilágosodás már az 1750-es évektől kimutatható a magyar katolikus egyházon belül, mind az egyház vezetésében, mind pedig az alsópapság körében. A felvilágosodás hatására a korábban „harcias és hódító” magatartás mellett megjelenik egy befelé forduló, a hitélet elmélyítésére való törekvés és megjelennek a tolerancia határozott jegei. Vanyó szerint II. József hibát követett el, amikor „erőszakkal belenyúlt” a hazai egyházi viszonyokba, és mint ismeretes, feloszlatta a szerzetesrendek egy részét és felügyelet alá vonta a papképzést. Az egyházon belül ezen külső támadás hatására következik be egy merevedés és innen veszi kezdetét a magyar egyházon belül egy minden reformmal szembeforduló maradiság.

2. Vanyó Tihamér módszertani munkái új utakra kívánták terelni a katolikus egyháztörténet-írást. A korábbi egyháztörténeti munkák elsősorban az egyházi szervezetet vagy egyes rendek történetét és az egyház szerepét az elitkultúra művelésében tárgyalták. Vanyó az egyháztörténet-írás „erőszakkal belenyúlt” ki akarja terjeszteni a népet napjaink jelenségeire, a hitvilág, a szokásrendszerek vizsgálatára. Azt is mondhatnánk a tudománytörténész szemével: Vanyó volt az első és az egyetlen a katolikus egyháztörténet-írásban, aki az 1920-as években pionírnak számító szociológiai szemléletet számon kéri az egyháztörténet-írásról, megfogalmazza ezen követelményeit, és ugyanakkor konkrét tanulmányaiban mintaszerűen alkalmazza ezen újításokat. (Arról már nem is szólva, hogy Mályusz Elemérrel egy időben a helytörténeti anyag társadalomtörténeti felhasználásának úttörését végzi el.)

3. Vanyó Tihamér igen sokat tett azért, hogy az egyháztörténeti kutatások forrásbázisa kiterjeszkedjék a levéltári anyag teljességére és a két világháború között csúcsára érkező forráskritikai módszerek alkalmazására kerüljenek az egyháztörténelem levéltári forrásainak kiértékelésében is. Áttekintéseket készít a római konzisztoriális kongregáció, a bécsi pápai nuncius Magyarországgal foglalkozó iratairól, ugyanígy a belgrádi püspök jelentéseiről a török hódoltságbeli Magyarországról. Ezeket a forrásleírásokat, illetve a pápai nuncius iratanyagának impozáns kiadványát forráskritikailag mintaszerű bevezetéssel látja el. Mindezek alapján nemcsak indokoltnak tartom a II. osztály javaslatát, miszerint Vanyó Tihamér téziseit doktori cím elnyerésére fogadjuk el, hanem egyben a hazai tudományos minősítés egyik mulasztásának pótlásaként kezelném az előterjesztést – a magam részéről. Azzal is egyetértek – amit a II. osztály előterjesztése tartalmaz –, hogy Vanyó Tihamért életkorára és egészségi állapotára való tekintettel a TMB mentse fel a nyilvános vita kötelezettsége alól.

Budapest, 1994. április 19.

GLATZ FERENC

* Benda Kálmán sokat segített a méltánytalanul háttérbe szorított régi tudósnemzedék rehabilitálásában. Az ő indítványára készült el Vanyó Tihamér számára az itt idézett akadémiai doktori javaslat.